

«Сейфуллин оқулары-14: Жастар, ғылым, инновациялар: цифрландыру – жаңа даму кезеңі» атты Республикалық ғылыми-теориялық = **Материалы Республиканской научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения-14: Молодежь, наука, инновации: цифровизация – новый этап развития».** - 2018. - Т.І, Ч.3 – Б. 23-25

ТАБИҒИ-КЛИМАТТЫҚ ЖАҒДАЙЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ САУЫҚТЫРУ АЙМАҚТАРЫНА ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

Картабаева Г. С.

Сауықтыру аймақтары жағдайы қалыптасуына түрлену формасында барлық табиғи құрамдастар қолданылады, нағыз көрініс қалыптастыру (су, жер, әуе көлемдері, өсімдік). Шаруашылық қызмет барысында қойылған талаптар есебімен, сауықтыру аймақтары ортасында табиғи құрамдастар қажет қасиеттер ала бастайды, жобалау қызметінде керек болып қалуы мүмкін. Адам түзету іс-шараларын енгізеді, небір табиғи құрамдастарға өзгерту енгізе келе – өсімдікке, топыраққа, су тәртібі. Эстетикалық орталықтағы табиғи көрініс қасиеті көптеген құрамдастарына тәуелді:

-климаттық жағдайлар: атмосфера күйі (ластану деңгейі), жауын-шашын бар болуы, жел күші;

-қысымдық тәртіп тұмандар және жауын-шашындар болуына әсерін тигізеді, (жаңбыр, қарлар);

-геоморфологиялық аумақ ерекшеліктері көзбен шолу ортасы қалыптасуына және жарық пен көлеңкені күшейтеді және жасайды;

- табиғи көрініс фактура жоғарысына белсенді түс бүркеуі әсер етеді;

- өсімдіктер әр түрлі хромотикалық жасаушы көріністі көзбен шолу ортасы[1].

Көрсетілген құрамдастар әр түрлі күшпен сапасына әсер етеді және сауықтыру аймақтары ортасы қозғалысына, оның көлеміне және сәуле түрлі шешімі, композициялық ұйымдастыру қалыптасу кеңістігі және орта толығымен, қайбір айрықша белсенді құрамдастар мәнді болатын.

Бедер түрі, атмосфералық жағдай, гидрографикалық жүйелер, қалыптастырылған айна суы, өсімдік және жер [2].

Сауықтыру аймағы эргономика ортасына атмосфераның әсері, ол:

- жарықтылық қылығы (жарықтылық деңгейіне байланысты – түзу және бытыраңқы сәуле жарығының саны);

- түрлі сәуле қылығы (жалпы ая жасайды, архитектуралық ортада жарық және хромотикалық кереғарлықты жұмсартады) [2-3].

Архитектуралық–жобалау ерекшеліктері – жергілікті жазық бұдыр түгелі, мардымсыз өсімдіктер, табиғи су қоймасы бар болуы – Есіл көлі,

Ақ бұлақ тармақтары, Солтүстік Қазақстандағы сауықтыру аймақтарының көзбен шолу ұйымдастыруының қалыптасуына белсенді септігін Сары бұлақ тигізді.

Кеңістік жоспарлар ұйымдастыру ортасына бұдыр түрлі табиғи көрініс әсер береді, қайсысын былай жүйелеуге болады:

- көріністің басымдық жағдайы, қашанда алаң, таулармен қоршалған немесе ірі көлемді тік элементті табиғи көріністер, жабық периметрлі айрықша кеңістік сезімін тудырады (сауықтыру кешені-пансионат «Абылай хан» Щучинск-Бурабай шипажай аймағында);

- нысанды көрініске қосу, қашанда алаң, ірі көлемді тік элементті табиғи көрініспен қоршалған, өтпелі жарып өтуі бар, қайсыбір, көзбен шолу байланысының пайда болуына әсер етеді («Зерен» демалу үйі кейін ЖАҚ «Казтрансойл» /Зерен/ оқу орнына реконструкцияланған);

- нысандардың үйлесімді көрініске қосылуы –кеңістік, қатарлас екі қапталдан атқылау, қай жерде көше ішкі көрінісі ірі көлемді тік элементтермен қалалық және табиғи көріністермен қалыптастырылады, қай кеңістік ортасын қалыптастырады, бойлай ұзына бойғы білік бағдары ашық соңды кескіндеме бар, екі бағытта кеңістік жоспарлар құрылысын тұрғызуға болады (Астана қ., Есіл өзені жағалауы сауықтыру саябақ аймағы болып табылады);

- топтық форма, қашан кеңістік, құрылыс салу алаңы бір алынған нысан көлемінен басым жағдайда. Бұл форма, жаппай кеңістік қалыптастырушы, тесіп өтуі бар, қашанда көзбен шолу байланысын болдырады (ауладағы спорт алаңдары тұрғын үй кешені «Самал» Астана қ., сауықтыру саябақ аймағында орналасқан);

- біріңғай форма, қашан да алаң, нақты тікеден-тік белгілі шекарасы жоқ, ұзақтығы жеткілікті, нысандар архитектуралық ерекшеліктері қалалық көріністен белсенді түрде басым болғанда (Астана қ., президент саябағындағы сауықтыру аймағы);

- нысандардың көрініске қарама-қарсы келуі, қашан да алаң, нақты тікеден-тік белгілі шекарасы жоқ, ұзақтығы жеткілікті, нысандар архитектуралық ерекшеліктері белсенді түрде «керағар тыныш» қала көрінісімен жұмыс істейді [4-5].

Сауықтыру аймақтары ортасында табиғи бай көрініс мүмкіншіліктері көп, жасанды көріністер жобалауда оларға бөгет болуға жол бермеуі тиіс. Жалпы көріністе алыс нысандар белсенді түрде қатысуға болады:

- қашан да, көтерілген жергілікті бедер жақын жобадағы жалпы нұсқадан құрылыс салуды көруге мүмкіндік береді;

- көшенің келешегін пайдалануды;

- жабық емес кеңістікті пайдалана отырып, анық бағытта ашылғандығын көруге мүмкіндік береді.

Атмосфераның су буымен қанықтығы су қоймасының және оның сапасына байланысты тәуелді. Деңгейлес су беті ұзақтығы айнасы басым бөлігі табиғи құрамдастарды қамтып көрсетеді, өсімталдықты аңғаруға және ортаның антропогендігі маңызды ықпалын тигізеді.

Флора (өсімдік әлемі) – ерекше белсенді табиғи көрініс элементі сауықтыру аймақтары ортасында кең тарапта мәдени көріністе пайдаланылады.

Ашық кеңістік композициясын қалыптастыруда өте маңызды құрылымды элемент ретінде қолданылады.

Өсімдік материал ретінде гүлзарлар, гүлдер, төмен өсетін бұталы өсімдіктер, талдар пайдаланылды, сауықтыру аймақтарын әсемдеу үшін қолданылады.

Мамандандырылған саябақтар, бақтар, жая жүруші аймағы, жағалау, гүлзар, балалар аула алаңы, тұрғын құрылыс салу бақтары[5].

Ашық тегіс жерлер көлденең тегістіктер қалыптастырады. Бұның ішінде белсенді қасиет түс болып келеді. Жер қыртысы түрі, түс реңкіне байланысты және минералды құрамдар мен қорда мөлшеріне байланысты өзгереді. Н.Ә. Назарбаевтың кітабы «В сердце Евразии» былайша жазылған: «біз осы немесе басқа қаланы толық суреттей алмаймыз, егер толық ойлы көзқараспен айналамызды қарап, не қоршағанын көрмесек. Қоршаған орта табиғаты өне бойы қуат көзін және сұлулықты тудырады, әр қала сонысымен қуат алады. Солтүстік Қазақстан аумағының негізгі өзендері Ертіс және оның екі құйылу тармақтары Есіл және Тобол. Ең ірі өзендер: Қостанай облысындағы Құсмұрын және Сары Қопа; Ақмола облысында Теңгіз және Қорғалжын; Солтүстік Қазақстан облысында Шағала, Шортан және Бурабай. Кейбір өзендер өздерінің емдеу суларымен, минералды тұздарымен және батпақтарымен танымал. Бұндай ерекше суқоймаларына Павлодар облысындағы Мойылды өзені және Солтүстік Қазақстан облысындағы Майбалық өзені жатады. Бұл жерлердің ауа райы шұғыл континенттік болып келеді, бірақ та, басқа өңірлерге қарағанда жазда жұмсақ климаттық жағдайлы, қыста төмен қысымды [6].

Ғажайып көріністі Көкшетау таулары, «Бурабай» ұлттық табиғи саябағының орман және өзендері, Баян ауылдағы ерекше үңгір, Қорғалжын ұлттық қорығындағы өсімдіктер және хайуанаттар әлемі келушілерге тиісілмеген табиғаттың бөлшегі болып сезінуіне ерік береді.

Теңгіз-Қорғалжын аумағында өзгермеген бірнеше тармақты Көкшетау белестері бар: Көкшетаулық таулар, (ең жоғары биік 947 м.), Ерментау (899 м.), Жаксы-Жангызтау (730 м.), Атбасар және и Сілеті белестері. Жер қыртысы кәдімгі және қара карбонатты, солтүстік бөлшек аумағы - өсіп тұрған қайыңды ормандармен және бетегелі шөптермен. Басқа бөлшектері қара талшынды және талшынды қыртысты, бетегелі және қарағайлы.

Үлкен рекреационды сауықтыру аймақтары, санаторлы сауықтыру шипажай кешенін қоса есептегенде, таулы қарағайлы негізінде пайда болды. Аумақта көптеген қорықтар бар, Қорғалжын ұлттық саябағы, Ерементау, Атбасар, Бурабай және Зеренді алқаптары. Павлодар облысында үлкен сауықтыру аймағы Баян ауыл бар.

Баянауыл аумағындағы табиғи саябағында тұщы сулы көл Сабындыкөл орналасқан, аумағы 7,4 кв. км және Жасыбай өзені, аумағы 4 кв. км. Орасан зор Солтүстік Қазақстан сауықтыру аймағы Көкшетау ұлттық табиғи саябағы. Оның ерекше табиғи кешендері бар. Келушілерге жаяу және атпен жүру серуендеулері ұсынылады, бұл жерде ұлттық қолөнер мен ұлттық тағамдарды татуға болады.

Солтүстік Қазақстан аумағы төңірегінде көп жерлер жазық дала. Табиғат кезектесіп байтақ жазық дала сұлулығымен, не болмаса ақ дінді қайың және жылауық тал көмкерумен, көгілдір көлдің айдынында болып өзгереді. Солтүстік Қазақстан шұғыл континенталды, қаңтар айы орташа қысымы -19°C , шілде айы орташа қысымы $+19^{\circ}$ -тан $+20^{\circ}\text{C}$ дейін. Ең төменгі қысым қыста -40° - 45°C дейін барады, ең жоғары қысым жазда $+35^{\circ}$ - 40°C , шанды дауыл және аңызақ, ауа ылғалдығы 10-15% дейін. Қысы қатты, аз қарлы, (ақпан айында ең аз мөлшер жауын-шашын – 23 мм.) қатты боран және бұрқасынмен. Жазы қуаң, (ең көп деген жауын-шашын шілде айында – 54 мм.), найзағай белсенділігі (ең көп деген күн шілде айында 6-9 күн). Жылдық жауын-шашын 200-300 мм.

Суық кезең ұзақтығы 163-171 күндер, жылы кезең ұзақтығы 194-202 күндер. Аязсыз кезең 105-130 күндер. Қараша айынан сәуір айына дейін желдің бір айдағы орташа мөлшері ұлғаяды, Астанада ең жоғары жылдамдық 36 м/сек., тіркелген,

20 жыл бойы осылай бір рет тіркеледі. Ең кем бір айдағы желдің орташа жылдамдығы, тамыз айында (4,4 м/сек.) тіркелген. Күн сәулесінің ұзақтығы жылына тым 2500 сағат. Негізгі климаттық шекара күн сәулесі (жылдық күн сәулесінің жалпы саны 112 ккал/кв.см., ал жайылып тарау 52 ккал/кв.см. дейін) Облыста өсіп-өну 66 түрлі өсімдіктер бар. Отырғызылған жасыл көшеттер және алқап аумақтары 4391,6 га. Облыс аумағы байтақ далада орналасқан, тиісілмеген жерлерде бозды-бетегелі өсімдер өсіп жатады.

Әдебиет тізімі

1. Нехуженко Н.А.: Основы ландшафтного проектирования и ландшафтной архитектуры. - СПб.: Нева, 2004
2. Маслов Н.В.: Градостроительная экология. - М.: Высшая школа, 2003
3. Бурлаков И.Р.: Спортивные сооружения и оборудование.-М.: СпортАкадемПресс, 2002
4. Karpov, V. and A. Semenov (2014). Strength and stability of orthotropic shells. WORLD APPLIED SCIENCES JOURNAL. Vol. 30 (5), pp: 617-623.
5. Алешин В. В. Физкультурно-спортивные сооружения: некоторые итоги паспортизации / В. В. Алешин // Современный олимпийский спорт для всех: VIIмеждународ. науч. конгр.: материалы конф. — М.; 2003. Т.2. - С. 298299.
6. Альянс Арена: уникальные решения для грандиозного проекта Электронный ресурс. // ООО "Капарол". 2008. - Режим доступа: <http://www.caparol.ru/articles/details/index.php?sendJD=14>